

ETT KVARTS SEKEL AV FÖNSTERVÅRD

DET LÖNAR SIG NÄSTAN ALLTID ATT RENOVERA DE GAMLA FÖNSTREN, SÄGER ALLBÄCKS FÖNSTERHANTVERK, SOM HAR 25 ÅRS ERFARENHET AV ATT RÄDDA GAMLA FÖNSTER.

TEXT GUNILLA VON PLATEN / FOTO PHILIP HÅKANSON / PER MYREHED / ALLBÄCKS FÖNSTERHANTVERK

GLAS SOM GLITTRAR. Grå, gula eller kanske engelskt röda spröjsar och bågar som komplement eller kontrast till husets kulör. Stora rutor eller små. Fönstrens utseende och placering på fasaden har stor betydelse för husets karaktär. Ett äldre hus som fått panoramafönster på 1930-40-talet förlorar sin harmoni och ett nybyggt hus med lösa spröjsar utanpå glasrutorna ser konstgjort ut.

I en gammal skola inte långt från Ystad ligger Allbäck's Fönsterhantverk som drivs av fönsterhantverkarna med stort F, Sonja och Hans Allbäck. Här har en lång rad fönsterhantverkare utbildats de senaste tjugo åren. Här tillverkas också egen linoljefärg och andra linoljeprodukter och här har ett betydande antal fönster av alla de slag fått sig en ansiktslyftning. Allbäck's har renoverat fönster på kungliga slott i Danmark och Norge, på svenska herresäten, på museala byggnader och givetvis också på vanliga villor och bostadshus.

Hans och Sonja Allbäck i gamla Bjäresjö skola där många fönsterhantverkare har utbildats under åren.

BÄST I TEST

Värmeförlusten i ett hus anges i U-värde. Fönstrets U-värde är ett mått på hur bra kombinationen av glas/konstruktion av karm och både isolerar. Ju lägre U-värde desto bättre isolerar fönstret.

I ett samarbetsprojekt mellan Allbäck's Fönsterhantverk och Institutionen för byggnadskonstruktionslära i Lund testades fönster från tre perioder. Ett okopplat med innerbågar från 1880, ett kopplat från 1930 och ett treglasfönster från 1982. Undersökningen visar att det mer än hundra år gamla fönstret bevarade värmen inomhus bättre än det moderna treglasfönstret. I första testet framgick att de äldsta fönstren fick lika bra värden som det nya, och efter det att fönsterbågarna renoverats och kompletterats med ett 3 mm lågemissionsfönsterglas gav de äldre fönstren bättre värden än det moderna treglasfönstret. Det är med andra ord luften och inte antal glas som isolerar. Det äldre fönstret visade sig också dämpa buller bättre än moderna fönster.

Bra linolja är ljus och luktar gott. I all pressad linolja finns äggviteämnen som vi kallar slemceller, se burken ovan. De är inte synliga för ögat utan det är när de kommer i kontakt med vatten mögel kan utvecklas. Vi tillämpar en renings- och steriliseringsprocess som bygger på gammal kunskap och får en olja som torkar snabbare, luktar bättre och har högre glans. Kokar man olja med slemceller blir den brun, säger Sonja och Hans Allbäck.

MYTER OM GAMLA FÖNSTER

- Dålig värmeekonomi
- Bullerproblem
- Svåra att underhålla
- Svåra att putsa
- Håller inte

OVAN Före och efter. Fönsterbågarna har skrapats, kittats och målats om och kommer att hålla i åtminstone 15 år framöver.

HÖGER »Att lära i verkligheten« är namnet på den yrkes- och företagareutbildning som Sonja och Hans Allbäck startade för tjugo sedan. Det finns också kortkurser för den som vill arbeta med sina egna fönster.

– Det handlar inte bara om att laga bågar och måla. En fönsterhantverkare är både snickare, glasmästare, målare, smed och murare. Vi arbetar utifrån en helhets-syn, man måste sätta sig in i hur olika material samverkar för att kunna göra ett bra arbete.

ETT NYTT YRKE

Det började på 1970-talet. Sonja hade haft tygaffär och Hans hade ett litet byggföretag med inriktning på äldre hus.

– Vi blev sjuka av våra arbeten. Jag utvecklade allergi av all appretur på textilierna och Hans hade blivit dålig av lösningsmedlen i alkydfärgerna, så vi blev tvungna att fundera på hur vi skulle kunna försörja oss utan att bli sjuka, berättar Sonja.

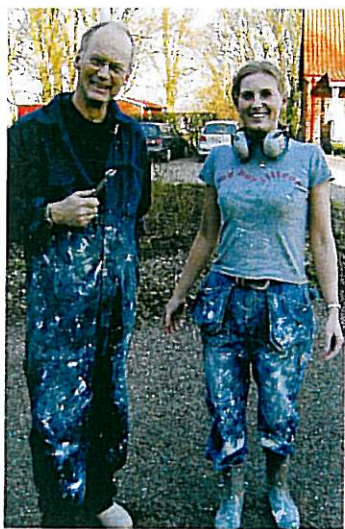
– Vi trivdes som egna företagare och ville jobba nära familjen. Hans hade fått många förfrågningar om hjälp med fönsterunderhåll.

Det var svårt på den tiden att hitta någon som kunde eller ville jobba med fönster, det ansågs vara ett riktigt skitjobb. Man fick bidrag för att byta fönster för att spara energi, men för att renovera fick man inga bidrag. I stället slet man ut gamla fönster och bytte dem mot nya.

– Vi bestämde oss för att flytta ut på landet. Vi började arbeta med traditionella, miljövänliga material och gamla hantverksmetoder och efter en tid utvecklade vi egna metoder och specialverktyg för att underlätta arbetet – det handlade inte om nostalgi utan om ekonomi. Man skulle kunna säga att vi har skapat ett nytt yrke där gammal och ny teknik kombineras, säger Hans Allbäck stolt.

Gammalt fönsterglas finns i byggnadsvårdsbutikerna och hos vissa glasmästare. Det går också att köpa nytillverkat munblåst och valsat glas bland annat hos Malmö Glassliperi i Skurup, Ringströms i Stockholm, Emmaboda glas och Gysinge centrum för byggnadsvård. Se dock upp för så kallat kulturglas som inte håller samma kvalitet.

Myterna kring gamla fönster stämmer inte, säger Hans Allbäck. Här med dottern Malin som också är fönsterhantverkare och färgtillverkare.

Orsaker till kondens

- Otäta kittfalsar
- Otäta innerbågar
- Kombination mellan dessa
- Bristande ventilation mellan glasen- igenmålade bågar
- Djupa fönstersmygar
- Dålig allmänventilation
- Ej helt stängda innerbågar och öppna vred

KÅDA STOPPAR FUKTEN

Hans plockar fram två fönsterbågar, en frisk och en ruttan. Den friska är 150 år gammal. Den ruttna har bara ett tiotal år på nacken.

– Det beror på det kådrika träet, förklarar Hans. Det kådrika, lufttorkade virket är bäst. I dag har många nya fönster torrt, poröst trä som är lättare att behandla i maskinerna för det blir inget kådklibb. Men kådan gör att fukten hindras från att tränga in i fibrerna. Det är också linoljefärgen som skyddar. Plast – och alkydfärger lägger sig som ett tätt skikt utanpå träet och finns det minsta fukt i träet börjar det ruttna ganska snart. Linoljefärger däremot är oöverträffade i sina goda egenskaper, och Allbäck har tillverkat linoljefärg och kitt sedan 25 år tillbaka.

– Folk ville köpa den färg vi jobbade med. Linoljefärg utan lösningsmedel hade varit en dröm för oss, så vi satsade på att utveckla och tillverka egen färg som bygger på linolja med färgpigment enligt gamla beprövade recept. Vi köper lokalt odlad och pressad linolja, säger Sonja Allbäck.

RENOVERING LÖNAR SIG

Hur gör man då med fönstren på det gamla torpet som är murkna och knappt har något kitt kvar? Ett par rutor kanske är trasiga och färgen på bågarna flagnar. Är det värt att försöka rädda dem? Blir det inte billigare att köpa nya?

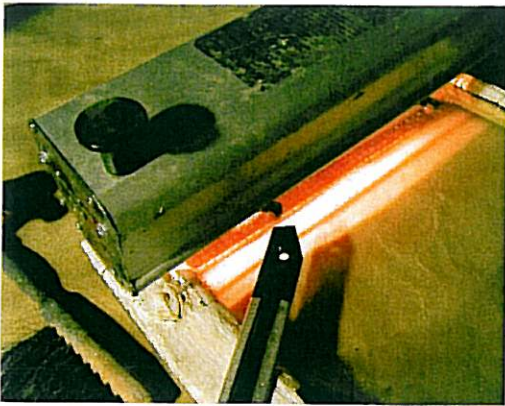
– Det lönar sig nästan alltid att renovera äldre fönster då de är av bättre kvalitet, säger Sonja Allbäck. Förr valde man virke med större omsorg och även själva konstruktionen var ofta bättre. Bara träet är någorlunda friskt kan man rädda nästan allt, även de brunlaserade fönstren från 1960-80-talen. Man får skrapa bort färgen, impregnera med linolja och måla med linoljefärg. Om underarbetet och målningen är rätt utförda krävs i regel ingen ommålning på minst tio år.

– En bra sak med linoljefärg, fortsätter Sonja Allbäck, är att fönstren inte behöver målas om när färgen börjar se matt ut. Det räcker att borsta ytan med en borste och sedan stryka på kokt linolja. Det kan göras flera gånger, bara det finns färgpigment kvar på ytan.

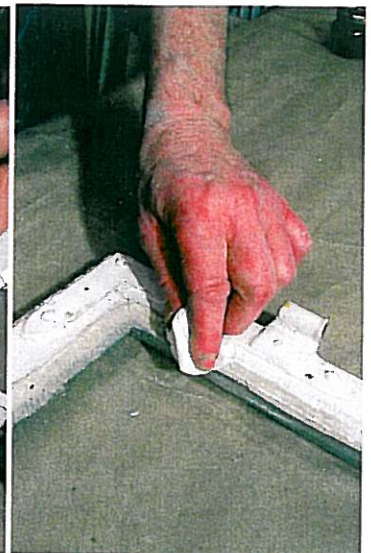

LINUS PÅ VÄGGEN

Malin Allbäck kombinerade fönsterhantverkarbetet med studier inom ekologisk produktutveckling vilket ledde till att hon har tillverkat en linemulsionsfärg med naturliga pigment som fungerar på alla ytor inomhus, en färgtyp som hon drömt om att kunna använda. Den är lätt att arbeta med, ser ut som en limfärg, är hållbar och dessutom tvättbar. Färgen kan målas slät eller med struktur. Den är matt, fullkomligt reflexfri och rinner inte. Färgen finns i 12 grundkulörer som går att blanda med varandra.

Behovet av att ta bort färg från fönsterbågar utan att skada dem ledde till att Sonja och Hans Allbäck uppfann kittlampan. Genom att infravärme fokuseras på begränsade partier kan man göra gammalt hårt linoljekitt mjukt, så att det lätt kan skrapas bort. Man håller den utmed kittfalsen och både falskitt och tryckkitt mjuknar utan att glaset hettas upp och spricker eller att fönsterbågen skadas. Kittlampan finns att köpa eller hyra på läns museerna.

Man kan fördröja ett fönsters åldrande genom att tillfälligt laga sprickor i kittfalsen med »kittvälling« som penslas på. Rör ut linoljekitt med några droppar terpentin. Torka rent med papper efter cirka 15 minuter och måla över med linoljefärg direkt.

Skrapa bort lösa färglager från fönsterbågen. Det går bra att måla över gammal linoljefärg.

Impregnera först med kallpressad rå linolja om du ska måla på bårt trä.

Pensla schellack i kittfalsen innan glaset läggs i. Detta fungerar som ett spärrskikt och hindrar oljan från att vandra över i träet.

Linoljekittet är tillverkat av kallpressad rå linolja och krita och används till kittning av fönster och som spackel. Förvara kittet svalt. Gammalt hårt kitt går att värma upp i mikrougn ett par sekunder. Vill man spara det en längre tid går det att frysa. Knåda kittklumpen mjuk före användning.

Arbeta ut färgen väl. Måla tunt och gärna i flera olika riktningar innan det sista långa penseldraget. Använd en styv naturborstpensel. Måla flera gånger till full teckning.

Måla ut på glaset. Använd en rakbladsskrapa och en spackel för att »klippa bort« överflödigt färg.